

VRIJEDAN DOPRINOS DIJALEKATSKOJ LEKSIKOGRAFIJI

Silvana Vranić, Ivo Oštarić RJEČNIK GOVORA NOVALJE NA OTOKU PAGU

*Novalja – Rijeka; Grad Novalja, Ogranak Matice hrvatske u Novalji i
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2016.*

Autorski je dvojac Silvana Vranić i Ivo Oštarić završio višegodišnji posao te hrvatsku i slavističku filologiju obogatio novim dijalekatskim *Rječnikom govora Novalje na otoku Pagu*. Kompleksan su posao izrade rječnika podijelili tako da je Ivo Oštarić prikupio najveći dio građe i oprijemljenja te kompletnu toponomastičku građu, dok je Silvana Vranić na temelju suvremenih leksikografskih spoznaja te izvrsnoga poznavanja postojeće dijalekatske leksikografije osmislila metodologiju te leksikografski obradila ukupnu građu dopunjujući je vlastitim korpusom i višekratno je provjeravajući na terenu. Usto je i akcentuirala cjelokupnu građu. Rječnik je objavljen 2016. godine u suizdanju Grada Novalje, Ogranak Matice hrvatske u Novalji i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci, a recenzirali su ga prof. dr. sc. Josip Lisac i autorica ovoga prikaza. Nakon proslavnih riječi A. Dabe, gradonačelnika Novalje, te autorā slijedi opsežan opis (91 str.) fonoloških i morfoloških značajki novaljskoga govora, koji je napisala S. Vranić, najbolja poznavateljica paških govora te autorica dviju znanstvenih monografija o njima (*Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu, 1. Fonologija*, Rijeka: Ogranak Matice hrvatske; Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2002. i *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu, 2. Morfologija*, Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u

Rijeci; Novalja: Ogranak Matice hrvatske, 2011.) i niza znanstvenih radova o toj tematici. U tom se prilogu analizira fonološka razina i to tako da se opisuje inventar, realizacija, distribucija i podrijetlo vokala, nevokala i prozodijskih jedinica. Veći je dio rasprave posvećen morfologiji, s time da je opis sklonidbe svih imenskih vrsta riječi i sprezdbe glagola dopunjen analizom morfonoloških alternacija i naglasnom tipologijom. Sve se promjenjive vrste riječi klasificiraju u tri temeljna naglasna tipa, prema klasifikaciji C. Stanga (1957) te u podtipove, ovisno o sinkronijskom stanju. Zbog specifičnosti su naglasne tipologije zamjenica i brojeva oni prikazani na drugačiji način, pa se njihove naglašene paradigme prikazuju tablično. Svi redni brojevi, dio glavnih i dio pridjevskih zamjenica ulazi u naglasne tipove pridjeva, pa su ondje prikazani. U opisu tipologije pridjeva autorica¹ deklinacijskim obrascem smatra ukupnosti oblika određenoga i neodređenoga lika dok u glagola u nj ulaze oblici prezenta i imperativa te infinitiv. U naglasnoj tipologiji autorica polazi od sinkronijskoga stanja, ali posebnu pozornost posvećuje onim riječima koje su iz polazišnoga praslavenskoga stanja prešle u neki drugi naglasni tip što daje uvid u tempo i smjer nagla-

¹ Termin *autorica* rabim onda kada se odnosi na dio posla koji je nedvojbeno odradila Silvana Vranić.

snih promjena u govoru Novalje. Od nepromjenjivih se riječi autorica bavi priložima.

Metodologiju izrade Rječnika opisala je S. Vranić u poglavlju *Osnovna načela izrade Rječnika govora Novalje na otoku Pagu*. Temeljna su metodološka polazišta utemeljena na činjenici da se radi o istojezičnom, dijalekatskom rječniku u kojem je natuknica na novaljskom govoru, a značenje na suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Natuknice za ovaj rječnik prikupljane su tijekom višegodišnjega terenskoga rada obaju autora te dodatnih terenskih istraživanja Silvine Vranić kod većega broja ispitanika različitih generacija. Takav je probir ispitanika nedvojbeno najbolji jer omogućuje podroban presjek suvremene govorne situacija. S obzirom na unutarjezične mijene i još više na one izvanjezične, svaki se jezik mijenja, a ta je mijena uvijek polagana što znači da u nekom trenutku jezične zbilje dvije jezične činjenice supstoje. S. Vranić odlučila je slijediti znanstvenu istinu i u tom slučaju bilježiti oba oblika. Takve su bilješke danas vrlo važne jer svjedoče o tendencijama, ali će u budućnosti biti od nemjerljive važnosti jer će se moći utvrditi početak provođenja neke mijene i utvrditi tempo do potpune neutralizacije.

Natuknice se donose abecednim redom u kanonskom obliku, a u korpus ulazi i nešto onomastičke građe, uz izuzeće vlastitih imena i nadimaka koji su ovjereni u oprijemljenjima te toponima katastarske općine Novalja, koji su doneseni na kraju knjige. Sve su natuknice, odabrani gramatički oblici i oprijemljenja naglašeni.

Fonetske, fonološke i tvorbene inačice natuknica, ako započinju istim fonemom, donose se u istoj natuknici što omogućuje

lakše praćenje mijena (*facāda/fasāda; pohāpat/pohlāpat*). Ako se inačice razlikuju prvim fonemom, donose se zasebno, pod odgovarajućim slovom, a u zagradi se bilježi uz oznaku *isto* (*humānje isto: fumānje*). U zasebne se natuknice odvajaju i istoznačni leksemi koji imaju različita morfološka svojstva ili ako pripadaju različitim akcenatskim tipovima (u imenskih vrsta riječi) (*lāz i lāzà, obje u značenju 'otvor u suhozidu'*). Autorica je izradila vrlo sofisticiran sustav oblikovanja natuknica, što podrazumijeva izvrsno poznavanje svih jezičnih razina, kao i značenjskih nijansi leksema. Tako su homonimi označeni eksponentom, ali ako postoji razlika u samo jednoj značenjskoj nijansi, prikazuju se kao zasebne natuknice (*ljutīca¹ 'biljka ljutika'; ljutīca² 'otrovna zmija'*). Jednako tako zasebne natuknice čine leksemi koji nemaju podudarne oblike, a to je osobito brojno u glagola od kojih isti glagol, najčešće u prenesenu značenju, može imati cijelu prezentsku paradigmatu, a u primjerice izvornom značenju samo 3. l., poput primjerice glagola *lājat* i dr.

Sinonimi se tumače u posebnim natuknicama s obvezatnom uputnicom. Autorica međutim razlikuje sinonimne izraze koji su sinonimni u svim značenjima i one koji su sinonimni samo u nekim značenjima. Ako se radi o potonjem, onda se u uputnici obavezno označava slovima i brojkama označeno ono značenje s kojim je sinonimno (npr. *botunjēra* (isto: *butīga* 2.)).

Ovakav do detalja razrađen mehanizam omogućuje suptilno praćenje morfoloških mijena uvjetovanih promjenom semantike.

Kao posebne natuknice autorica izdvaja vezane leksičke skupine koje su prošle proces leksikalizacije, tzv. kolokaci-

je (npr. *bābin zūb*), i višerječne gramatičke jedinice (složene zamjenice, veznici i sl., npr. *čā bilo*). Ako taj izraz nije posve izgubio semantičku vezu s bilo kojom od sastavnica, navodi se pod onom natuknicom koja je sastavnica kolokacije i to prema uvriježenu redoslijedu (imenica, imenička riječ (pridjevi, zamjenice i brojevi), glagol, prilog). Tako je primjerice kolokacija *māli p̄rst* pod natuknicom *p̄rst*. Ako pak među značenjem pojedinih sastavnica i značenja cijele kolokacije nema međusobnih veza, one se prikazuju kao samostalna natuknica, kao u primjeru *Bḏžji pās* u značenju 'duge'. Radi se o izuzetno informativnom, ali i vrlo kompliciranom sustavu obrade. Ove sofisticirane leksikološke alate autorica je upotrijebila mahom slijedeći teorijski okvir što ga je postavila B. Tafra u raspravi *Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu* iz 1994.

Nakon natuknice navode se gramatičke oznake na način uobičajen u ostalim leksikografskim priručnicima, a potom se, u obliku zagrada, eventualno bilježe i drugi oblici u kojima dolazi do različitih fonoloških i akcenatskih mijena ili koje pomažu u preciznijem morfološkom određenju te u određenju pripadnosti pojedinom akcenatskom tipu. Tako je primjerice kod imenica navodi oblik G jd. ako imaju nepostojano *a* (*klāpāc*, G jd. *klāpcā*); kod imenica ž. r. i-deklinacije navodi se G jd. da bi se utvrdila pripadnost sklonidbenom obrascu, te oblik I jd. zbog mogućih morfonoloških alternacija u tom obliku (*pāmet*, G jd. *pāmeti*; I jd. *pāmeti/pamecōn*); kod imenica m. r. koje završavaju konsonantom i pripadaju naglasnomu tipu *b* ili naglasnom tipu *a*, ali se mijenja vrsta naglasaka, navodi se G jd. jer se u njemu mijenja mjesto naglasaka (*krīž*, G

jd. *krīžā*; *mōst*, G jd. *mḏsta*); kod imenice a-osnove m. r. naglasnoga tipa *c* donosi se i L jd. (*mrāk*, G jd. *mrākū*) i dr.

Kod pridjeva i zamjenica koje se sklanjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji kanonski je oblik N jd. m. r. Ako u oblicima ostalih dvaju rodova nema promjena u sastavu ni promjene naglasnoga mjesta, u zgradama se donose samo nastavci ((*līp* (-*a*, -*o*), *nāš* (-*a*, -*e*)), a ako je izmijenjen sastav osnove ili naglasak, pišu se u zgradama oba lika ((*glādan* (*glādna*, *glādno*); *ōn* (*onā*, *onḏ*, *onī*, *onē*)). Komparativi se navode uz određeni lik ako je on dijelom korpusa ili uz jedini ovjereni lik (*līpi*, komp. *līpši*). Pridjevi sa supletivnim osnovama navode se u posebnim natuknicama, uz obaveznu uputnicu na pozitiv ((*bḏlje* (komp. v. *dobrḏ*)).

Glagolske su natuknice u infinitivu (osim u glagola koji su ga kroz jezičnu povijest izgubili kao samostalan oblik, primjerice *grēn*), a uz njih se navodi oznaka vida te oblici 1. l. jd. i 3. l. mn. kada glagol ima sva lica, odnosno, ako glagol nema sva lica, navode se ona koja ima. Zanimljani se glagoli koji čine jednu riječ navode pod glagolom bez negacije (*nēman* pod *imāt*).

Glagoli koji mogu biti povratni i nepovratni navode se pod natuknicom nepovratnoga glagola, a povratno-posvojna se zamjenica *se* donosi u kosim zgradama (npr. *češāt /se/*) u samoj natuknici ili uz neko od odgovarajućih značenja. Glagolski pridjevi trpni nisu izdvajani kao zasebne natuknice, ali su uključeni u oprijemljenja. Izdvajaju se glagolski pridjevi trpni koji su izdvojeni i opisani kao pridjevi ako je završena njihova leksikalizacija (npr. *dešperān* (-*a*, -*o*)).

Dio su natuknice i registri, a autorica je odlučila da neće ulaziti u vremensku diferencijaciju (što ima opravdanje u različitim generacijama govornika u kojima nije isti odnos prema tome je li nešto arhaiizam ili inovacija i sl.), već se koncentrira na stilističku diferencijaciju izdvajajući odmilice, pogrđnice, podrugljive i prenesene izraze.

Frazemi se unose u rječnik oznakom ◇, a dio su samo jedne natuknice i to one koja dolazi prva prema sljedećem redosljedu: imenica, imenička riječ (pridjevi, zamjenice i brojevi), glagol, prilog (*smūtnja*, ◇ *mečāt u smūtnju* koga). Više frazema koji su uključeni pod istu natuknicu poređani su abecednim redom, a označeni su fakultativni i varijantni elementi. Mada praksa uključivanja frazema u dijalekatske rječnike nije nova, ona se uvijek svodila na navođenje nekoliko primjera, bez pretenzije za iscrpnošću. Autori ovoga rječnika posebnu su pozornost posvetili prikupljanju frazeološke građe u širem i užem smislu, a brojnošću primjera, leksikografskom obradom, ali i navođenjem frazema u oprimjerenjima ponudili i cijeli jedan pomno inkorporiran frazeološki dijalekatski rječnik. Posebna je vrijednost ovoga rječnika izdvajanje kolokacija prema gore objašnjenu načelu i to znakom □ (□ *děbeli kūm*). Naime, terminološko je razgraničenje pojmova *frazem* i *kolokacija* novijega datuma i ovo je prvi rječnik u kojem je pokazano kako leksikografski opisivati i prikazivati ta dva složena lingvistička pojma. U tom smislu, on mora biti uzor svim sljedećim rječnicima.

Značenjski je, desni, dio natukničkoga članka pisan suvremenim hrvatskim standardnim jezikom. Kod višeznačnih se riječi izdvajaju podznačenja. Pritom je

autorica odlučila krenuti s vizure standardnoga jezika, pa brojkom označava podudarnost s jedinim standardnim ekvivalentom, a ako pak u novaljskom govoru postoji više podznačenja unutar jednoga standardnojezičnoga, ta se značenja označavaju slovom. To je vrlo razvijen način bilježenja, a osobito se usložnjava u slučajevima kada su neki leksemi sinonimni samo u nekim značenjima (što se navodi u posebnim uputnicama) i nije mi poznato da je u hrvatskoj leksikografskoj praksi itko krenuo tim putem koji znatno olakšava svekolike semantičke analize jer se jednostavno utvrđuju semantički pomaci unutar hrvatskoga jezika kao hipersustava. Budući da je semantička razina nerijetko teško određiva i fluidna, autorica je samostalno, sukladno vlastitom višegodišnjem iskustvu i znanju, određivala granice ne pretendirajući na njihovu apsolutnu točnost.

Valja istaknuti i različite načine tumačenja natuknice, od istoznačnoga ili blisko značnoga standardnojezičnoga leksema, preko semantičke definicije koje su oblikovane probranim jezikom i stilom, do duljih tumačenja, osobito onih leksema kojima se označavaju materijalni ili nematerijalni fakti iz novaljske kulture (osobito vezano uz ovčarstvo i poljoprivredu) koji kao takvi nemaju paralelu u općoj kulturi, pa onda ni mjesta u rječnicima standardnoga jezika.

Ivo Oštarić, maran sakupljač paške onomastičke i arheološke građe i autor vrijednih priloga o prošlosti otoka Paga, izradio je poglavlje naslovljeno *Novaljska toponimija*. Ono se sastoji od karata katastarske općine Novalja te tablica s pripadajućim toponimima. Ta je građa već prethodno objavljena u knjizi *Toponimija*

otoka Paga (ur. V. Skračić), ali su ovdje, prema iskazu ispitanikâ, korigirani neki naglasci. Svi su toponimi naglašeni, a donosi se i njihov opis. Ovakav pregled važan je za hrvatsku onomastiku jer omogućuje sustavnu analizu, ali on ima i pragmatičnu dimenziju jer pokazuje raspored toponima i njihov naziv što je važno za život lokalne zajednice, a zbog suvremenoga načina života i drugačijih potreba takova građa sve češće pada u zaborav.

Knjizi je dodan opsežan popis literature koji može poslužiti kao svojevrsna filološka bibliografija Paga, te bilješke o autorima.

Već su odavno hrvatski dijalekatski rječnici prerasli pojam rječnika u smislu knjige koja popisuje leksičku građu nekoga govora. Pred suvremene se dijalekatske rječnike postavljaju i drugi brojni izazovi poput upućivanja na morfološke podatke (u vidu usmjeravanja pripadnosti prema deklinacijskim ili konjugacijskim obrascima), fonološke, akcenatske i morfonološke alternacije, naglasnu tipologiju, frazeologiju i sl. Tendencija je da rječnik kroz svoje natuknice podastre što više lingvistički kondenziranih podataka. Budući da je to kompleksan posao, sve su brojniji i teorijski radovi koji se bave pitanjima načina podastiranja leksikografske građe. U tom smislu, rječnik uistinu predstavlja krunu rada lingvista jer kroz rječnik on pokazuje svu puninu znanja i umješnost njegova oblikovanja i predstavljanja. I *Rječnik govora Novalje na otoku Pagu* više je od rječnika kojemu je primaran cilj popisati lekseme nekoga jezičnoga sustava i navesti njihovo značenje. Iz metodološki vrlo zahtjevne postave knjige i njezine realizacije dadnu se iščitati podatci o svim jezičnim razinama: fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i

osobito semantičkoj, a poseban je naglasak stavljen i na akcentuaciju, pa već i iz primjera u natuknici iščitavamo podatke o inventaru i distribuciji jedinica, ali i o naglasnoj tipologiji. Zbog toga se, gledajući sveobuhvatnu knjigu, stječe dojam da tekst rječnika zapravo ovjerava ono što stoji u uvodnoj stručnoj raspravi o novaljskom govoru. Kao novinu i osobitu vrijednost ove knjige te kao nešto čime je nadmašila prethodne dijalekatske rječnike ističem svu slojevitost opisa semantičke sfere u kojoj se semantički odnosi ne promatraju samo između dviju riječi već i između njihovih podznačenja, što je riješeno cijelim nizom kompleksnih sustava uputnica, način leksikografske obrade glagola koji su uporabni nepotpuni ili onih koji imaju i preneseno značenje te brojnost unesene frazeološke građe i preciznost njezine leksikografske obrade te izdvajanje kolokacija kao zasebnih leksikografskih jedinica. Ova je knjiga spomenik novaljskom govoru, ali ona je i spomenik toj staroj civilizaciji koja danas nažalost zamire pod teretom globalizacije i suvremenih društvenih i tehnoloških kretanja. Podatci o toj civilizaciji sjajno se iščitavaju iz pomno prikupljenih oprijemljenja koja otkrivaju svijet težaka, ovčara, maslinara, ribara, ali i turističkih djelatnika; obiteljski svijet Novaljaca i njihov sustav vrijednosti, i kao takvi predstavljaju trajan spomen jednom razdoblju prebogatog novaljske prošlosti.

Sve ovdje navedeno nedvojbeno upućuje na dvije dimenzije ove knjige: znanstvenu i kulturološku. Na znanstvenoj razini ovo je nedvojbeno jedan od ponajboljih hrvatskih dijalekatskih rječnika koji svojim opsegom od gotovo 10.000 natuknica ulazi u grupu najopsežnijih rječnika, ali još više dubinom leksikografskoga opi-

sa, nerijetko nadmašuje postojeće i uspostavlja nove metodološke standarde. Na kulturološkoj razini ova je knjiga spomenik Novaljcima i načinu njihova života kojega je jezik neizostavan dio. Ne treba se zavaravati činjenicom da ovakvi priručnici zaustavljaju neumoljivu eroziju jezika jer to nije točno niti je moguće. Oni međutim bilježe trag vremena, a to nije manje važna vrijednost.

Sretna spona Ive Oštarića, kao poznavatelja građe, te Silvine Vranić, koja uz to što poznaje građu, nju umije interpretirati po najvišim kriterijima struke, iznjedrila je veliku i važnu knjigu koja popunjava leksikografske lakune paških i uopće čakavskih govora, a zbog dubine opisa i ponuđenih lingvističkih podataka ona je i golem prilog kroatističkoj dijalektologiji i slavistici.

Sanja Zubčić